

Етика й політика в норвезькому серіалі «Окуповані»

Михайло Собуцький

Можна запропонувати спосіб розгляду серіалів, виходячи з того, чи є їх персонажі етично неоднозначними і змінними у своїх проявах, а чи вони є втіленням (чи означником) тієї чи іншої характерної функції. У першому випадку матимемо власне етику свого бажання, внутрішнього закону, якому неможливо опиратися, у другому – радше так звану «мораль блага». В ній (моралі) існує набір вад і чеснот, герої можуть їх репрезентувати з тим чи іншим успіхом. Здебільшого утилітарна етика притаманна не сучасній модифікації фентезі, а нарративам, розташованим ближче у просторі й часі.

Правду кажучи, серіали не претендують на життєподібність. Зважаючи на їхню найпершу ескапістську роль яскравої заміни непривабливого повсякдення, вони мають право, якщо не обов'язок, бути не схожим на звичайне життя. Тому і роль фантазії тут природно позитивна, і персонажі можуть подаватися крупномасштабно або одновимірно.

Наразі йтиметься про норвезький серіал «Окуповані» (Okkupert), перший сезон якого з'явився восени 2015 року. Його виробниками є Франція, Швеція, Данія й Норвегія, але місцем дії обрано саме Норвегію, автори й актори теж норвезькі. Ідея належить майстру скандинавського детективу/трилера (krim) Йю Несбою (Jo Nesbø).

Відправною точкою авторської фантазії про недалеке майбутнє є рішення (уявного) норвезького уряду припинити видобування нафти й перейти на екологічно чисті джерела енергії (в цьому випадку – торію). В реальності, на екологічно чисті джерела нині переходить Швеція; але оскільки добувають нафту в Норвегії, то її й обрано місцем дії. Вибір тим більш влучний, що Швеція не має кордону з Росією, а Норвегія має, і це в серіалі гратиме чималу роль. І Швеція є членом ЄС, а Норвегія – ні.

У першій серії прем'єр-міністра Норвегії на ймення Яспер Берг (актор Хенрік Местад) викрадають загадкові люди на гелікоптері, свідками чого є його охоронець Дюпвік (актор Ельдар Скар) і журналіст газети «Новий час» (Ny Tid), якого грає Вегар Хоел. Кожному буде відведено свою роль; і ми ще повернемося до рецензії реальної Ny Tid на «Окупованих». Зараз нас цікавить подія викрадення, яка дзеркально повториться у фінальній 10-й серії першого сезону із зовсім іншим змістом. Люди на гелікоптері виявляються російськими спецназівцями, які за завданням Євросоюзу (так!) ставлять прем'єрові ультиматум: продовжити видобуток нафти в попередньому обсязі, бо світ без

Реклама серіалу «Окуповані». Режисери Ерік Ріхтер Страндт, Йон Андреас Андерсен, Ерік Шелдб'єрг та ін. Франція, Швеція, Данія, Норвегія. 2015

неї не може. Навіть зв'язують його по скайпу з єврокомісаром, котрий потім з'явиться в наступних серіях. Поки йдуть перемовини, а охоронець марно намагається їхати слідом, біля гелікоптера в лісі з'являється випадковий селянин, що вигулює собаку. Росіяни вбивають селянина-свідка, викидають із гелікоптера прем'єра й відлітають. Невдовзі Яспера Берга знаходить Дюпвік.

Повернувшись в імозантну будівлю уряду (в серіалі це реальна будівля Statoil, державної нафтової компанії), прем'єр фактично робить свій етико-моральний вибір, що потягне за собою численні наслідки. Він приховує своє викрадення (разом з убивством), наказує мовчати охоронцеві й затикає рота журналістові, котрому, на його думку, варто подорослішати. У цей момент він переходить на позиції «практичної етики» на шкоду принципам, як сказано в ще одній норвезькій рецензії. Самовиправданням Берга є те, що він боїться можливої загибелі людей, а тому пропонує прийняти у своїй країні обмежений контингент росіян, які контролюватимуть видобуток нафти. Росіяни успішно займають бурові, зі своїм військом і персоналом. Посол Сидорова забезпечує здійснення цього плану своєю постійною присутністю.

Зазначимо одразу, що вибір на користь утилітарної моралі замість безкомпромісного етичного імперативу має наслідком почуття провини, з психоаналітичної точки зору. Щоправда, Бергу дадуть ще другий шанс. Поки що він опиняється в становищі колаборанта, який мовчки спостерігає поступове наростання присутності російської «допомоги». Ситуація стає дедалі напруженішою після замаху на посла Сидорову, здійсненого на урочистій церемонії нагородження орденом начальника гвардії за те, що він нічого не зробив для протидії окупантам, і здійснює цей замах один з гвардійців, його підлеглих. Вправний охоронець Дюпвік рятує Сидорову. Після цього росіяни до-

Кадри з серіалу «Окуповані»

віряють лише йому, й він стає свого роду медіатором між ними і своїми співвітчизниками (мораль блага і етика слідування внутрішньому імперативу і тут явно розходяться). Кажемо саме «медіатором», а не просто «посередником», бо візуально досить виразно протиставляються темний світ російського посольства – стара будівля, величезні напівосвітлені напівпорожні кімнати, – й більш прозорий світ сучасних норвезьких урядових офісів. Отже, виходить свого роду міфологічна медіаторність героя, що регулярно перетинає кордон у потойбіччя й повертається назад.

Відвідавши заарештованого гвардійця в російському посольстві, Дюпвік дізнається про існування підпільного руху опору.

Паралельно з цими подіями дружина безкомпромісного журналіста, котрий єдиний знає про викрадення й намагається докопатися до суті справи, обслуговує у своєму ресторанчику навпроти російського посольства багатих росіян, бо ті добре платять, чемні, бізнес процвітає. Один з них гине прямо перед рестораном під колесами авто, в якому їхали двоє чеченців, батько – емігрант першого покоління (яких у Норвегії чимало), й син, друга генерація, вже норвезький громадянин. Убивство начебто випадкове, але провокує підозру на чеченський слід, тим більше, що хлопець виявиться потім активістом опору, а батько покінчить з собою в тюрмі.

Сюжетні лінії дедалі ускладнюються (марна справа переповідати детективний серіал, ліпше його дивитися), тому виділимо найголовніше. Представники організації опору Fritt Norge («Вільна Норвегія») організують теракт на одному з переробних заводів, беруть за це на себе відповідальність. Там гинуть виключно російські робітники...

Однак теракт скоєно саме тоді, коли росіяни формально якраз збиралися піти, виконавши своє завдання. А після теракту вони піти ніяк не можуть. Підозра у розіграності цього епізоду до кінця першого сезону так і не розвіюється.

Далі буде й викрадення російського посла Сидорової, з брутальним убивством її помічника, навмисне розіграним «на камеру»... Не переказуватимемо все, зосередимося на кількох гострих і не завжди зручних моментах.

Один з них – це мігрантофобія. Ближче до останніх серій з'ясовується такий факт, що його показує офіцер нацбез-

пеки документально на екрані. Росіяни з військової бази на північному кордоні з Норвегією тихенько перетинають його поодинокі й групами, дехто потім повертається назад, решта розпорозується по країні. Їх, безправних нелегалів, радо приймають добрі сусіди-норвежці; але коли настане час, всі ці невинні нелегали, насправді агенти ФСБ, опиняться кожен у потрібному місці й захоплять все, що можна захопити. Дізнавшись про це, прем'єр Яспер Берг робить перший рішучий крок і починає депортацію всіх російських нелегалів. Та от халепа, Росія не приймає їх, попри наявність російських паспортів. Берг вирішує розмістити їх на Шпіцбергені (спільна норвезько-російська юрисдикція), але й це не допомагає, йому стає непереливки. Після вдало відбитого замаху він ховається в американському посольстві...

Розслідуючи проникнення нелегалів на північному кордоні, загадково гине безкомпромісний журналіст з Ny Tid. Після чого його дружина-колаборантка припиняє ховати в себе в домі росіян і наказує їм забиратися геть.

(Стосовно прогностичної здатності авторів серіалу зазначимо, що на початку 2016 року Норвегія справді почала депортувати біженців, що просочувалися через російсько-норвезький кордон, по 150–200 на день, як писав твіттер норвезького МЗС. А Росія справді відмовилася приймати їх, бо начебто вірила, що вони в Росію, а вони виявились такі-от... Потім питання вирішилося.)

Але звернімося до інших незручних тем. Наприкінці одної з серій прем'єр із помпою в'їжджає до посольства США, де йому ніщо не загрожує (Норвегія хоч і не член ЄС, але член НАТО, на що й була слабка надія). Звідти він дистанційно бере участь у роботі кабінету міністрів, що його змушений скликати сам король... Але в наступній серії ми бачимо, як американці йому відмовляють у приміщенні для роботи, й він змушений для свого секретаріату поставити намет на подвір'ї. А потім його просто викидають, чимось несмертельно отруївши – аби він потрапив до лікарні поза посольством.

Звідти його викрадають патріоти з Fritt Norge. Знову на гелікоптері. Десята серія закінчується таким самим вертолїтним викраденням, яким починалася перша, але із зовсім іншими конотаціями. Цього разу Берга викрадають

патріоти, що облаштували тренувальний табір у колишньому монастирі, й питання, перед яким він лишається безпорадним до наступного сезону, є таке: «Чи здатні ви боротися за свою країну?» (в цьому контексті «боротися» кjetре означає «воювати»).

Цей етичний, а вже не прагматично-моральний, вибір здійснила задовго до нього смертельно хвора очільниця служби безпеки, яка знаходить вихід у тому, щоб таємно скоїти самогубство, перед тим записавши на відео звернення до народу, начебто вона йде у підпілля з тим, щоб очолити рух опору російській окупації. Хоча насправді вона його не очолює й не контролює, але таким собі незнищеним, бо неіснуючим, езотеричним символом стає. Тіла її не знайдуть, його за домовленістю спалив у крематорії її давній знайомец.

Щодо самого руху опору, він, правду кажучи, зображений як такий собі підлітковий протест, що тільки ускладнює ситуацію. Але в наступних сезонах побачимо...

Чи є сюжет правдоподібним?

Якраз у рецензії *Ny Tid*, чий головний редактор висловлює радісне здивування, що саме їхню газету обрано на роль еретика, шукача правди, цитується фраза одного з режисерів «Окупованих» Еріка Шелдб'єрга з його інтерв'ю іншій, більш офіційній газеті *Aftenposten*: «Головним викликом сучасності є зовсім не обов'язково те, що вигадка наближається до реальності; ним радше є більш вправне використання владою нарративних засобів для презентування своєї політики». Отже, як зазначає Трулс Лі, головний редактор «Нового часу», тим більшою є критична роль преси. А також серіалу, який відображає цю роль преси, додамо від себе.

І останнє питання. Чи дотична ідея серіалу до подій в Україні? Відповідь отримуємо в ще одній норвезькій рецензії (Vargas): «Фактом є те, що Росія нещодавно окупувала Крим, тому «Окуповані» є центральною подією для нас у 2015 році. На щастя, лише на телебаченні. Поки що».

Україна в зарубіжному документальному кіно 2010-х

Роксоляна Свято

Документальних фільмів про Україну вийшло чимало, звертаю увагу лише на ті, що ставали справді подіями – як за кордоном, так і в нас.

Документальне кіно почало здобувати популярність в Україні в другій половині 2000-х. І першим випадком справді масової уваги до нього став фільм Сергія Буківського «Назви своє ім'я» про події Голокосту, що не в останню чергу було пов'язано з ім'ям американського продюсера – Стівена Спілберга. Надалі ж популяризації кінодокументалістики найбільше прислужилися фестивалі: «Докудейз», який регулярно відбувається з 2003 року; а також Фестиваль урбаністики «86» у м. Славутич. Українські прем'єри більшості стрічок, про які тут ітиметься, відбулися в рамках цих фестивалів.

Два перших фільми не лише споріднені тематично, а й зняті в один рік. Для України цей рік став, по суті, політичним вододілом, адже саме тоді виграв вибори президента В. Янукович і почався процес швидкої зміни політичної верхівки в країні й суттєво прискорився подальший розвиток подій. Показово, що відразу два європейських режисери 2010 року звертають увагу на проблеми сходу України (власне, розорені шахтарські поселення) ще до того, як увага до регіону стала всезагальною.

«Інший Челсі – донецька історія» (Німеччина, 2010)¹.

Кадр з документального фільму «Зима у вогні». США, Україна, Великобританія, 2015

Фільм Якоба Пройса (1975 р. н.) в Україні презентували в рамках «Докудейз», а згодом він збирав повні зали у всіх головних містах України.

Режисер свідомо загострює суперечності й вибудовує головну смислову напругу на зіставленні двох світів – найвищого, наближеного до тамтешньої «еліти», та найнижчого – життя звичайних шахтарів. А чи не єдиною точкою перетину двох світів стає футбол – гра, яка, цитуючи міську рекламу, об'єднує і «VIP-ів (одне з улюблених слів того періоду), і робітників». Хоч між першими і другими така ж різниця, як між звичайними шахтарями і «Шахтарем».

Сюжет розгортається довкола історії успіху ФК «Шахтар» на чемпіонаті, а фінальним пуантом стає відкриття вели-

¹ Докладніше про фільм див.: Свято Р. Не тільки про футбол, або Інший Донецьк // Кіно-Театр. – 2011. – № 5.